

Православна црква у ропству и Њена универзалност

STEVAN RUNCIMAM, THE GREAT CHURCH IN CAPTIVITY, CAMBRIDGE,
1968. STR. 455

Све је веће интересовање за Православну цркву. Томе несумњиво доприноси савремено екуменско расположење. Међутим, и поред посебног значаја за упознавање Православне цркве кроз савремену активност у оквиру Екуменског покрета или Светског Савета Цркава, низ је и других необично важних фактора који томе доприносе. На првом месту можемо да укажемо на опште стање савременог света, његово све веће савлађивање „парохијализма“, изолованости, брзе комуникационе везе, општа индустријализација, као и немири, социјални и политички, који приморавају на велике миграције становништва; али исто тако и због појачаног интереса за културно наслеђе прошлости, свих цивилизација и свих религија; због свега тога појам о Православној цркви, или вероисповести, добија све више своје одређеније место и све више долази до израза као историјска чињеница о којој се није до сада довољно водило рачуна, скоро као да није припадала оном облику културе са којим се данас рачуна као руководећем у свету. Све значајније студије о природи, о условима њеног развоја културе коренима, принуђава све већи број историчара и социолога, као и филозофа историје и културе, да се за-

интересују за историјски развој и егзистенцију Православне цркве. Желимо овде да се осврнемо на такву једну студију о нашој Цркви. Са своје стране имамо такође пуно разлога да пратимо развој овог интересовања за Православну цркву, посебно у нашем друштву. Јер данас када нешто више наглашавамо него уобичајено да испитујемо рационалне изворе свему ономе што желимо да потврдимо као корисно за усвајање, задржавамо се на првом месту на интересовању и у свом друштву око питања религије, а нарочито Православне цркве која је вековима била наш ослонац егзистенције. Међутим, добија се утисак као да смо у свом друштву о томе већ донели одлуку пред „судом разума“. Понашамо се као да Црква више нема у чему да нас помогне у освајању нових вредности које су нам потребне за прихватање живота као радости, са смислом и значајем. Јер, уколико би у свом истраживачком раду и наишли на историју Цркве, читамо је у неком другом смислу а не са оним интересовањем или отвореношћу нашег ума, или поверењем, кроз шта бисмо могли да разумемо како су прошле генерације у Њеном учењу налазиле разумевање за свој рад и оправдање напора и залагања које живот тра-

жи; а данас за нас као да то више не значи ништа.

Овде желимо да прикажемо једну историју чији нас садржај подстиче на размишљање колико је оправдан савремен наш став према Цркви, а опет с друге стране колико нас још разумеју или не разумеју они који се интересују за Цркву, а нису њени чланови, прилазећи је са љубављу или без, јер негде и у дубинама свог разумевања, ма колико то још јасно не изражавају, осећају вредност Православне цркве, која има далеко већи значај од оног само на свом традиционалном подручју, подручју „Источне Православне цркве“.

У исто време, исто тако, ова историја, као и све друге које би смо читали о нашој Цркви, подстиче нас да пре испитамо такав један став неприхватања Цркве, који као да свакодневно потврђујемо, веома уверени у његову доследност и рационалност, као и да смо оправдано занемарили Њено учење, јер смо доследни, наводно, суду разума, и нашој контроли развоја, с пажњом да се не удаљавамо од „тог спасоносног судије човека“ разума, верујући у законитост његовог рада или урођену му способност да нам може да увек саопшти све од истине; при чему смо наравно принуђени да занемарујемо дубине искуства, или свега оног што тече кроз живот као тајна, а што наш разум не може све тако лако да схвати или протумачи, како нас све интересује у низу веома корисних промена, да са сигурношћу поставимо и свој став према Цркви. Ту смо још несигурни.

То је питање од капиталног значаја за наш будући развој, ми се налазимо пред тим проблемом. Богослови су прилично узнемирени једино утолико уколико се осећају одговорни да ли су довољно пожурили да у ново насталом поднебљу наших општих промена поставе и то питање, али и са спремношћу да пруже одговарајући одговор — у којем случају више бежимо од разума, да ли када занемарујемо рад и учење Цркве, или обратно када отварамо свој ум за Њено учење?

Сигурни смо само у томе да је свака генерација тражила и налазила смисао и значај своме раду, својим залагањима, и оправдању својих одлука; да је то било нужно за сваку генерацију, или да је свака генерација имала нешто као основно за шта се ангажовала, да се увек заносила овом или оном идејом, као дужности.

неопходном, јер је то условљавало њено прихватање живота као вредности; а опет уколико не бисмо били свесни овога не бисмо имали ни саму могућност преиспитивања својих традиционалних напора у свом раду, као и данашње избегавање свега пред суд разума.

Свесни ове чињенице богослову је онда несумњиво дужност да указује увек у свом времену како се и колико у историји Цркве открива континуитет рационалности, или шта се то налази у Цркви да су генерације и генерације, у једном непрекидном ланцу, од Њеног оснивања, налазили у Њој као вредно за усвајање ради разумевања смисла и значаја вредности живота као дара радости. Јер, морамо то да подвучемо, био би то несумњиво наш велики очигледно ненаучан став, уколико би у поднебљу садашњих напора или потврђивања значаја нашег рада или смисла рада, занемарили искуство претходних генерација, њихово искуство како су они то питање решавали — колико су били у томе у заблуди и колико ми опет имамо право да то „пред судом разума“ и тврдимо, и истакнемо да смо ми та срећна генерација која је коначно успела да се извуче из свих заблуда које прате човека од његове земљорадничке револуције, када је почео да живи у насељу, и да гради храмове и приноси жртве богу или боговима; јер од тога времена, од пре седам до осам хиљада година пре рођења Христовог, можемо сасвим лако да пратимо човеков напор у решавању проблема значаја своје појаве у историји кроз вредност религије; или, колико је опет, после дужег лутања, од више хиљада година, човек добио у хришћанству рационалну религију која га је коначно повела времену и начину живота који ми данас организујемо и за који се залажемо да усавршавамо; или, колико смо ми опет, и да ли, пронашли нешто ново, ослободивши се најтежих заблуда или самообмањивања када су у питању проблеми значаја и разумевања рада, залагања, наде или љубави?

У сваком случају се морамо сложити у томе да исто онако као што смо принуђени да будемо отворени према будућности, морамо исто тако да будемо отворени и према прошлости у којој су догађаји у свом континуитету били за генерације које су следовале једна другу и догађаји бу-

Према томе морамо да се интересујемо овим питањима, а несумњиво да напор у обезбеђивању нашег што развијенијег, или што боље организованог економског просперитета, има за циљ то достојанство човека, или уздизање човека на тај ступањ достојанства да осећа потребу да размишља о овим питањима да се за њих залаже и интересује, јер то значи и интересовање за значај, за идеје, за смисао ангажовања, или разумевања живота.

Међу путевима, један од најуспелијих да приђемо овим питањима, јесте и интересовање за историју Цркве. Због тога свака појава научног рада из области историје, или историје једног од њених периода, из које видимо сав значај и смисао службе Цркве човеку, од посебног је значаја за унапређење наших погледа на живот или сопствену појаву у општој историји. Због тога и појава ове историје, познатог византолога проф. Рансимена, историје наше Православне Цркве, у којој се говори највише о Њеном паду у ропство, и Њеним напорима да га издржи, после оног Њеног снажног замаха или успелог постављања ОСНОВЕ новом свету, успелијем напретку или развоју, доследнијем разумевању појаве живота у вредности и смисла развоја појма слободе у тумачењу Цркве као „православне“, оне која се залаже за вредност једног учења, његову логику, као апсолутне истине, нечег непроменљивог, слично математичким или геометриским константама, али без повреде слободе, управо кроз чување или усвајање слободе.

Са овим уводним мислима желимо да скренемо пажњу на ову историју, једно ново дело о историји Православне цркве, написано са искреним покушајем да се разуме, јер је писано од хришћанина који припада протестантској традицији, или традицији револта и протеста, који је био условљен историјски, као реговање на низ уношења у живот Цркве нечег што Њој није могло да припада.

Баш из те традиције протеста све више и више имамо добрих и веома искрених напора да се разуме Црква која опет са највећим напорима жели да одржи своју универзалност Цркве, своје догме, у оном облику и оној традицији који су поставили апостоли, према учењу Спаситеља, а продужили свети оци, а

што је и напор једне традиције који успостављава и само име наше Цркве ПРАВОСЛАВНА.

Несумњиво да историјске студије о Православној цркви, којих има сада далеко више, од значаја су као нови кораци у приближавању, ако тако можемо да кажемо, православног света, истинама наше Цркве. Велики прилог том разумевању дају и савремени византолози, који истина не говоре само о Православној цркви, већ, о једној цивилизацији која је била под интелектуалном и моралном инспирацијом Православне цркве, тако да се у византолошким студијама ово друштво често назива, не само византијска цивилизација, већ и „православна цивилизација“. Али то носи изванредан карактер сужавања моралне активности Православне цркве. Међутим, из тих свих студија видимо сасвим нешто друго; управо из чињеница, идући од једне до друге, од века у век, избија из историје ове цивилизације једно друго сведочанство или општа истина, колико је Црква истинита или оно унутрашње уверење ума, које пред судом разума оправдава оданост и залагање њених чланова за све оно о чему Она учи, а што нема ниједном случају локални карактер већ указује на универзалност истине, као општу потребу човекове природе или његовог ума. То се види и из ове нове историје, историје о данима ропства Православне цркве, или, посебно, више, Грчке православног цркве, прецизније опет Васељенске патријаршије Константинопоља, а која се по извесној традицији назива и „Великом Црквом“. Међутим, ма колико се ова студија локализује око пада у ропство само „Васељенске патријаршије Константинопоља“ није тешко видети колико је то ропство у ствари ропство и саме Цркве у Њеном универзалном карактеру. Можда, и поред тога што то писац ове историје није имао намеру да каже, то снажно избија из чињеница свих догађаја, који су везани за ово ропство које почиње, као што добро знамо са догађајима пред „пад Цариграда 1453“, као и свега што настаје у току неколико векова после овог догађаја. Несумњиво то је један од веома болних периода Цркве уопште, и толико важан део историје Цркве.

Тешко је несумњиво историчару ма колико били његови високи квалитети научника, да буде исцрпан све-

док оваквог једног догађаја, сведок или приказивач једног таквог ропства, које је један део света дубоко и дуго задржавао и успоравао у развоју напретка, у радости живота.

Ми имамо поверење у историчара или писца ове историје, више можда него у многе друге који су заинтересовани за овај толико важан догађај светске историје. Јер је сер Стивен Рансимен, историчар византолог, већ добро познат и на нашем језичном подручју; једно његово добро дело из области православне цивилизације већ и преведено на наш језик. Из ове области дао је низ значајних студија. Позната је и широм света његова исцрпна студија о крсташким ратовима. Надамо се да ћемо и ово његово дело, које приказујемо, „Велика Црква у ропству“, превести и на наш језик. Истина, православни читалац се неће сложити са низом његових ставова, али оно што је лако осетити јесте да је проф. Рансимен ову историју написао са љубављу према Православној цркви, чије учење често не разуме и поред тога што ми верујемо у његову љубав.

Свака се написана историја о ма којем историјском догађају несумњиво лако може изложити критици. Сам писац ове студије је свестан те одговорности. Тешкоће су увек пред историчарем велике. Због тога као историчар и једног периода историје Православне цркве, он жели да се оправда за евентуалне пропусте, правдајући пре свега сам позив историчара, па нам у уводу ове студије каже:

Институције хришћанства ма колико да су под Божанском инспирацијом, ипак су организоване и управљање људима због чега и носе на себи знак временских, привремених, догађаја којима је човек изложен. Чланке вере, и поред њихове трансцеденталне вредности, човек је тај који разноси широм света, због тога и њихово распрострањавање носи на себи последице погледа и промена светских прилика. Можемо да се питамо колико се човек непрекидно освежава порукама које прима од Онога што је више од њега, као и да историјом Бог управља, али несумњиво је то да је историчар смртан, слуган временским ограничењима; и да у скромности са знаје своје ограничености. Његов је задатак да исприча историју

једног догађаја, и да га учини, на најбоље могућ начин, колико то може, разумљивим човечанству,

Са овим речима и ми ћемо се такође опоменути колико можемо да идем у овом тражењу разумевања од једног историчара Православне цркве који није Њен члан. Али осећамо да на сваку нашу примедбу можемо да запазимо најбоље намере овог научника да нам осветли у синтези један историјски догађај као што је „пад у ропство Велике Цркве“, уз догађаје који непосредно предходе овом догађају, као и уз низ других који га прате, све од 1453. до грчког устанка 1821. Међутим, оно што је за нас најважније, и што се намеће као закључак из ове студије, јесте чињеница самог значаја или свега оног што ће се открити кроз овај догађај ропства, а то је сам универзални карактер Цркве. Јер се у овој историји Православне цркве покрећу и осветљавају извесна питања о којима до сада нисмо мислили. Пре свега сам проф. Рансимен подвлачи да ову историју пише са тачке гледишта савремених екуменских расположења. Због чега је ова историја и историја наше генерације, носи знаке нашег времена, када смо свесни потребе бржег савлађивања низа противречности прошлости, свега што се наноси у историју кроз човекову несавршеност, али и дар слободе кроз коју треба да се развијамо и оправдавамо, да разумемо своје место у историји.

Значај овог дела огледа се такође и у томе што је ово нова студија о Православној цркви за светску јавност, за научне кругове и све који се интересују историјом Цркве; као што смо подвукли, модерна времена све више и више условљавају пажњу савременог човека у овом правцу: испитивање искуства предходних генерација, у чему су оне налазиле решење питања значаја или смисла рада и живота ствар је и добре будућности. Јер ова студија није слика само ропства Православне цркве под Турцима, већ и свега што се збивало у вези одбране истине православних догмата када су у питању и везе са другим хришћанима, римокатоличке вероисповести као и протестантских.

У сваком случају ово је слика пута универзалности напора Православне цркве да се сачувају догматске истине Цркве, да се сведочи о њима; последње речи у овој историји, као

наглашена мисао, као закључак, говоре о томе:

Основно што православни виде у истинама своје вере јесте то да су то вечни истине... Не мењају их за икакву земаљску корист. У историји Православне Патријаршије у времену дугога ропства православни нису примали аплаузе за херојство. Њени руководиоци налазили су да је мудрије да избегавају јавни публицитет и спољни блесак и велике потезе... Али велико достигнуће ове Патријаршије било је у томе што је она упркос понижености и сиромаштва и презира Цркве издржала и издржава као велика духовна сила... Светлост још пламти, пламти, светлије. Врата Адова неће преовладати”.

У сваком случају ово није само историја већ и студија о православној теологији, сагледана кроз разумевање једног не само историчара већ и доброг познаваоца богословља протестантске традиције, који осећа да је за разумевање „православне вере Источног хришћанства” потребан „један интуитивни дар” јер је то „вероисповест која је увек подозрива за покушаје свођења религије близини филозофског система и која више нагињека езотеричности, унутрашње тајанственој, и неписаној традицији, да је то више „апопатична религија”, негативна, у смислу да не потврђује истине учења, већ негира неправославно учење, истичући да због тога у Православној цркви нема Томе Аквинског, или „још нема Сума теологије. Међутим, несумњиво да би православни богослови одмах ставили веома озбиљне примедбе таквом једном суду или разумевању нашег православног исповедања; али се слажемо да је разумевање Православља и ствар заиста једног „интуитивног дара”, што опет не значи да оно није и један веома прецизан богословски систем догматског учења са богатом традицијом која се налази записана у светоотачкој литератури. Оваквих примедби могли бисмо овом делу да доста ставимо. Али, уверени смо да у целини ова историја и студија Цркве „неправославном свету” ипак доста открива истине о самом „православном напору” да сачува догму Истине Цркве; и уз то добар је прилог даљем ширењу и разумевању историје и учења наше Црк-

ве, јер за сада немамо потребан број научних радова у светској литератури о историји и учењу Православне цркве. Због тога се православни оваквим прилозима, добронамерним, од срца радују.

Ово није само студија за широку публику различитих хришћанских вероисповести већ и студија, догматско-историјска, у којој се третирају не само догађаји историје већ и веома много и само учење Цркве. На првом месту дата су добра поглавља о разлици учења и догматско-дисциплинском спору између православних и римокатолика, а затим о односу Православне цркве и Лутеривог учења, као и Калвиновог. Значајна су овде исто тако и разматрања односа грчког и руског православља, како то писац ове студије види. Несумњиво, има ту значајних запажања о којима православни морају озбиљно да размишљају, и поред тога што налазе да опажања нису век дата са оним „православним” познавањем ствари које је потребно да се овај однос коначно тачно упозна. То је спољне посматрање, али често веома драгоцено, на чему чланови Православне цркве, а посебно богослови, морају аутору овог дела да буду веома благодарни.

На пример, необично су интересантни подаци о студијама православних богослова у Западној Европи кроз године ропства под Турцима, или посебно, када нам проф. Рансимен, уз низ исцрпних података напомиње да је то историјска иронија да Венеција која је „највише учинила за пад Константинопоља” доцније, у година његовог ропства, опет највише учини да се сачува културно благо Византије, и да Бизантија преко Венеције продужи свој даљи утицај на развој светске културе; исто тако при томе је необично много учинила и за школовање православних богослова по универзитетима Италије, нарочито у Падови. Податке о овим студентима Православне цркве који су студирали и по Паризу и Оксфорду, наводи проф. Рансимен, са циљем да нам пружи што исцрпнију слику наше Цркве у данима Њеног ропства.

Ова историја је тако и студија као израз савременог екуменског расположења, и показује да ми данас ништа друго не радимо до продужавамо напоре који већ вековима трају, још од времена и самог расцепа у Цркви 1054. године, а они

су непрекидни, јер трају и од самог почетка формирања Цркве. Једно само можемо да закључимо да уколико се све јаче развијају тенденције све дубљих расцепа, и формирања све већег броја, различитих хришћанских вероисповести, да уколико у исто време јача и дух екуменског расположења. У том погледу је ова историја такође значајна. Вредни су подаци о односу Англиканске цркве и Православне, такође; о чему је већ и доста речено, али овде и о овом питању као и о низу других има много нових података и нове свежине.

Међутим, главни циљ ове студије јесте испитивање последица отоманске скупације на грчку црквену историју и религиозни живот уопште. Материјал је за овај циљ одабран са једном добром пажњом, и сам, или без ауторевих закључака, указује на драгоцене ствари. У томе би била највећа вредност овог дела, (необично велика. Писац нас води кроз своје излагање необично драгоценим закључцима. Али, да би то омогућио он је био принуђен да прави своја поређења, како у погледу учења Православне цркве, Римокатоличке вероисповести, Калвино или Лутерове, тако исто и да указује на ону тиху али дубоку снагу учења Православне цркве, оног уверења њених чланова у Њену истину, са трудом овог научника да разуме ову Цркву, при чему се наравно осећа разматрање целе ове историје и овог учења да се предузима из „поднебља западног хришћанства“, али опет не и у оном традиционалном смислу речи, како је то често до сада бивало, да се указује на Православље као на један чудан облик хришћанске вероисповести, већ вероисповести која и поред тога, како то писац често наглашава, што више инсистира на негирању нетачног учења, и кроз то Негирање формулише своје, ипак је, по његовом признању, вероисповест са својом традицијом учења истина које носе у себи богато наслеђе учења Цркве, Њено велико искуство, један велики благослов у поднебљу човекове несавршености и свих ограничења којима је човек изложен; како можемо да закључујемо из свега што нам је проф. Рансимен рекао у овој својој историји.

Проф. Рансимен осећа велики демократски карактер православља, јер је сваки епископ овде слободан да изрази своје уверење па и када

се не слаже са патријархом или другим епископом. Међутим, то опет не нарушава јединство са свима у пуној традицији учења Цркве. На то их све обавезују одлуке васељенских сабора.

Овде заиста има дубоко научних запажања које скрећу пажњу православног читаоца; на пример, да оно што је давало снагу Православној цркви кроз векове Њеног постојања и служења, као и у другим годинама ропства, јесу две особине које проф. Рансимен истиче — дубоко дивљење за то што се може да разуме као СВЕТОСТ, и друго, исто тако, најдубља приврженост ЛИТУРГИЈИ. Затим, када нам проф. Рансимен скреће пажњу на демократски дух у Православној цркви, он подвлачи и учешће световних људи, лаика, у формирању Њеног учења. Занимљиво је да овде наилазимо и на запажање о огромном интересовању чланова Православне цркве за Њено учење при чему само никада није дошло до оних великих „антиклерикалних покрета“ или оних сличних „валдежанима“ или протестанским протестима, који су нам добро познати у западном хришћанству. Исто тако читамо у овој студији и то да „православне свештенике и монахе кроз векове карактерише увек велика радна активност“. Када се овде такође разматра однос између Цркве и Државе, од значаја је за наш данашњи проблем тражења решења овог питања. У много чему проф. Рансимен коригује нека гледишта о овом питању. Није истина, каже нам, да је Црква ту била „подржављена“, већ је Она јасно издвојена као „посебност“ у Држави. Тако да овде на једној страни имамо Цркву, као Божанску установу, а на другој Државу, као административно управљање, и на трећој, сам народ: једна тројична хармонија, али свака страна са својом посебношћу. „И ако је тачно да је глас народа Глас Божији, у Византији Глас Божији се чуо кроз уста скромних слугу Његове Цркве“, подвлачи нам аутор ове студије; истичући, такође, велики пример јединства народа и Цркве на овом подручју, нешто што никада није било нарушено, или што се никада није могло да доведе у питање. То је била таква једна интимна веза да се опет не може да говори и о некој разлици између свештенства и народа, јер никада није долазило да једна страна занемари другу. Свештеник

је живео са народом, каже као закључак проф. Рансимен. То је била његова служба, и у том погледу опет свештеник није био ништа „посебно“. То није било постигнуто само у ропству, наглашава се ове, већ и у времену највеће слободе када се Црква развијала, у времену васељенских сабора и императора који су се старали о њима, када су се утврђивале истине „суб специје етернитатис“.

Занимљива су ова истицања која нам долазе у времену када су на свој начин и поново актуелна, јер поново обнављамо низ питања која су много Цркву интересовала још од самог почетка. У том погледу ово је значајна историја и студија о Православљу. На пример, овакав један суд тражи даље истраживање, али упућује и на истину, ма колико она у самом суду није дата у потпуности, као овом: „Православни су склони да избегавају догматск дефиниције све дотле док их није опасност од јереси учинила нужним“; при чему цитира проф. Расимен и св. Григорија из Назианса када каже: „Питај ме о проихођењу Св. Духа. Кажи ми прво шта је то нерођеност Оца, и онда ћу ти објаснити природу, рађања Сина и исхођење Духа; и оба ћемо бити запрепашћени лудошћу покушаја продора у тајну Бога“. То је „византијски став“ каже проф. Рансимен. Латини су међутим са својим легалистичким умом инсистирали на продору у ову тајну и на објашњењу проихођењу Св. Духа; објашњење које их је задовољило изазвало је један додатак „светом и усвојеном симболу вере“ за који знамо да је одиграо толико одлучујућу улогу у расцепу у Цркви. Истина, и поред ове примедбе, проф. Рансимен није сигуран да потврди тачност учења овог великог догмата о Св. Тројници, према учењу наше Цркве. Исто тако могли бисмо да скренемо пажњу и на значај анализе у овој историји о односу Цркве и филозофа, односно „византијских интелектуалаца“; при чему се овде поставља и једно од најинтересантнијих питања — колико је Црква у Византији била приморана да у положају у којем се нашла коначно усвоји „националан став“ да би се сачувала, као и колико је због тога „појам о овој Екуменској Хришћанској Империји“ коначно постао нереалан, али то је појам са којим се и почела да организује. Овде се поставља

питање да ли је Православље, односно Грчка црква, напустило свој екуменски дух? То се питање мора да постави, јер проф. Рансимен примећује да од „15 века највећи број византијских интелектуалаца наглашава свој хеленизам“.

Одговор на ово питање можемо да нађемо опет у низу чињеница на које се у овој студији указује. На пример, ропство које настаје после 1453, године, а које је за многе делове „Екуменске Хришћанске Империје“ почело под Турцима далеко раније, а што је опет хиљаде и хиљаде православних приморавало да не виде више у императору у Константинопољу свога владара и заштитника, мада опет то не престају да виде у Патријарху који је у Константинопољу. Међутим, коначно, пад целе ове Хришћанске Империје у ропство приморава Цркву, како то каже проф. Рансимен, „хтела не хтела“ да се нађе „у једном националистичком свету“, да усвоји „национализам“. Истина, анализа устанка против Турака 1821., како је дошло до њега, показује да и поред тога што је у њему мученички настрадао тадашњи цариградски патријарх са два митрополита и дванаест епископа и већим бројем свештенства, Црква ипак није била уско националистички оријентисана, али је била условљена самим својим положајем и доктрином, да ради за слободу, да је инспирише. Несумњиво ово је једно велико морално питање које се посебно наглашава и у овој студији, можда и без жеље аутора да га истакне. У ствари, проф. Рансимен га дотиче, али и не доводи до краја, оног који би се очекивао. У сваком случају ми примећујемо да и у ропству Православље постаје све универзалније.

То је можда и оно што бисмо рекли да је и најважније у оваквој једној студији или опису „пада у ропство Велике Цркве“. То су питања колико је Црква у „Екуменској Хришћанској Империји“ била и препада већ „хеленизирана“, или колико је коначно добила свој узак националистички карактер, а што је стварно још веома рано почело да узнемирава и омета Њен дух развоја као Екуменске Цркве? То је заиста једно посебно питање. За то се питање опет везује и ново — колико се Она овог „хеленистичког духа“ ослобођавала у вековима свог ропства, или колико је опет у тим условима ропства била принуђена да

се још и више национализира? Наравно, одговор на ова питања није лак и захтева велику пажњу и посебну студију.

Ми само знамо да је Црква све до пада у ропство истицала свој екуменски или васељенски карактер. Осећајући то дубоко у својим коренима ова Империја је и поднела све оне жртве да изгуби низ својих територија, у борби против разних јереси које су биле осуђене на васељенским саборима. Овој Екуменској Хришћанској Империји било је више стало до јединства Цркве, до тачности Њеног учења, него до територија или политичког империјализма. Како су се ствари развијале у току ропства, било када је у питању национализам, или опет сам екуменизам Цркве, чињенице се сукобљавају и проблем остаје као посебно питање које тражи далеко више напора и социолошке анализе.

То су утолико интересантнија питања уколико узмемо у обзир и запажања проф. Ранцимена да не можемо много осуђивати Грке за корупцију и интриге, јер морамо, вели, имати на уму да су такви им били и њихови господари, Турци; или, још више корумпирани и од самих Грка. Међутим проф. Расимен као да налази и извесно разумевање за Турке као освајаче, јер као такве, не можемо осудити за бруталност и тиранију... У сваком случају, проф. Рансимен констатује да је... Хеленизам преживео своје ропство, хеленизам је неговала Црква уз сталну наду и планирање Грка како ће повратити своју слободу. С друге стране, каже нам проф. Рансимен, „Турци не могу бити осуђивани за то ако су их такве аспирације подстицале на сурове против акције”.

Ову врсту „пацифизма” православни не могу да разумеју; на пример, када нам проф. Рансимен каже да „нећемо доћи до ничега ако кренемо са осуђивањем Грка због нелојалности и Турака као дивљака”, као што не можемо да разумемо, рекли би православни, да се експериментисањем вером може вера утврдити. То припада поднебљу најтужнијих догађаја у историји, тријумфу, привременом, насиља. У колективном сећању свих православних пад Велике Цркве у ропство остаје као резултат продора ратних војних банди у Европу, с једне стране; и с друге, да је напад Млечана или Венеције у Четвртом крсташком рату

био како сам каже проф. Рансимен, катастрофалан по Византију, што такође, исто тако, православни разумеју да је био резултат извесног грубог индивидуализма и дубоке моралне неразвијености извесних народа, што је веома помогло паду Велике Цркве. Ови се напади, било с једне стране или друге, не могу да правдају некаквом унутрашњом социјалном дезинтеграцијом православног хришћанског друштва. Уколико је оно било слабо, било је тада на свој начин дезинтегрирано целокупно хришћанско друштво. На пример, сетимо се само колико су се српски државници пред Маричку битку 1371. ангажовали тражећи помоћ од европских владара, од Папе, за одбрану територија које су се већ снажно почеле развијати за добробит целокупне светске културе. Ту помоћ нису добили али нису ни повукли своју одлуку да се жртвују за одбрану моралног поретка чији ће симболи слободе постати симболи слободе данас доминирајућег облика културе у свету.

За тај се морални поредак водила борба вековима. Она има свој екуменски карактер. У логици овог поднебља у нашим социјално-политичко-филозофским разматрањима овог сукоба ми не можемо да налазимо никаквог оправдања за насртај на појам слободе или на љубав која је гајена у филозофији Цркве према човечанству на територији Екуменске Хришћанске Империје. Ми можемо само данас да имамо сажаљење према онима који нису имали разумевање, или тих срећних околности да буду одговарајуће васпитани или довољно морално развијени, да разумеју шта значи морална вредност слободе, већ су пробали задовољство у сили власти као срећни живота; нешто што данас видимо да је била лажна или комична победа, лажан извор радости, што је изчезло као велика и тужна људска заблуда, осуђена данас од свих морално развијених нација. Ми морамо да одржавамо ову своју борбу у сећању, у колективном сећању, као искуство да се тако што не би могло да понови, а што нам намеће и као обавезу напор васпитања или помоћи свим у оквиру савременог екуменског расположења, тамо где је то потребно. У реализму љубави императори прве хришћанске државе умели су са пуно моралне одговорности да на употребу си-

ле одговоре потребном одбраном, чувајући ову империју, док остали европски народи, како опет каже наш истакнути византолог, нису били духовно сазрели да приме културне тековине ове империје у своје духовно наслеђе.

С друге стране уколико можемо да назиремо план Божијег управљања историјом, а унеколико нам се то такође открива, онда можемо да видимо колико се после свих тешкоћа и вековног ропства Константинопољ није опоравио у свом „историјском смислу“ али у екуменском јесте.

Проф. Рансимен нам сам каже да уколико је данас паства Васељенског патријарха у самом Константинопољу или Инстамбулу веома мала, велика је пак широм света, у Јужној и Северној Америци, у Аустралији, постаје све већа и у Африци као и западној Европи. „Светлост која пламти и даље“, како то каже такође проф. Рансимен.

Ова судија проф. Рансимена води православног богослова веома значајном закључивању. Због тога смо му веома захвални. На првом месту оваквом једном закључивању:

У Божијем управљању светом, или у његовој „економији“, Васељенски дух његове Цркве на путу универзалности пролази кроз жртве и прилоге појединих народа, кроз њихове националистичке захвате и заносе за слободом, пред задатком у тајни слободе остваривања моралног поретка света и учвршћивања у њему адекватног појма слободе; при чему се Црква у исто време ослобођава и ускости национализма, уколико се он као такав и појављује, а често и мора да појави према логици ситуације.

Ову исту законитост развоја можемо да пратимо и у низу нових догађаја који настају на подручјима народа који су остали носиоци и чувари Православне цркве; кроз савремене социјалне немире и револуције Православна црква све више добија у својој универзалности. Православље није монопол Грка или Словена, или којег другог народа, али је резултат огромних жртава и напора и Грка, и Словена, и других народа ове Цркве. Ту заставу Православља примају сада и многобројни грађани других народа. О томе сведочи и ова студија проф. Рансимена.

„Златни Рог“ у Константинопољу или цркве музеји по Москви изази-

вају „сету“ само код оних који можда тако желе да их виде, или како их виде због недовољног разумевања смисла историје, моралне законитости; простори истине Православне цркве нису везани топографски ни за „Златни Рог“ нити пак Москву, већ за цео свет. То је процес развоја као и земљорадничке револуције из времена неолита.

Истина, да се пође од таквог запажња и могућности да се то потврди, у таквој једној студији као што је ова, изгледа да је морало да се прође и кроз такве капије кроз које је Црква прошла да би њен пут универзалности био сведок њене истине. Генерације су на том путу налазиле у Њој значај свога рада, својих напора, али и своје радости, без обзира колико то нама данас изгледа да те радости вековима и није било, или (није могло ни бити у ропству.

Из филозофије историје, како нам то саопштавају филозофи, и мислиоци, који истражују законитости развоја историје, видимо да своју универзалност једна култура достиже увек тек после „свог пада“. Римска империја је створена над рушевинама „низа градова држава“, што је и био пут припреме универзалности појаве Цркве. Из тога пада низа империја, над њиховим рушевинама, подигла се и Црква као дух универзалности или екуменизма над једним већ срушеним светом. Та универзалност није сама себи циљ већ средство кроз коју добијамо потребну ширину и одговарајуће комуникације, боље услове за успелији одговарајући развој и разумевање своје појаве у историји, свог стварања и назначења.

Када видимо или сагледамо ПРАВОСЛАВЉЕ у оваквом поднебљу, у поднебљу савременог екуменизма и технологије, и њене универзалности, не можемо а да га не видимо у социјалним и културним комбинацијама општег универзализма у који се утачу све цивилизације; али, из једне историје Православне цркве, не осећамо ли при томе тако јасно колико све то има свој корен у идејама и идеалима „Екуменско Хришћанске Империје“. Тако да све оно што изгледа да сада инспирише развој савременог универзализма, његовог интернационализма, и није ништа друго до развој оних идеја које се постављају као идеали човека са појавом хришћанске догматике, учења Цркве, о значају човека, о сми-

слу његовог рада, нешто што је не достајало старом свету.

У сваком случају једно само можемо да видимо као искуство у паду Православне цркве у ропство — да политика, како ми ту реч данас разумемо, није никада директно интересовала православне богослове, већ су се ангажовали за нешто друго, на првом месту питањима разумевања живота као целине. То је била дубока ангажованост за истине, за догме, а не само за једнострану ангажованост око делова, већ за разумевање целине. Тек кроз ту и такву ангажованост стварају се дела културе, о чему сведочи и ова студија. Међутим, када данас пак испитујемо рационалност досадашњих усвајања вредности или значаја разумевања рада и појаве живота, ми се морамо да запитамо због чега су генерације и генерације са толико жара и толико спремности налазили пред „судом разума“ оправдања тој својој ангажованости и оданости Цркви, било у миру или кроз векове и ропства; није нам тешко да запазимо да се ту радило о одбрани истине „са тачке гледишта вечности“; због чега су онда у својој радној активности свештеници и монаси ове Цркве били принуђени и да се „баве политиком“, ако је то било потребно, уколико су истине биле у питању, односно њихова одбрана.

У сваком случају у овој студији проф. Рансимена видимо све оне капије кроз које, по извесној законитости, морамо да прођемо, на све снажнијем свом утврђењу у универзалности истине учења Православне цркве, као заиста ПРАВОСЛАВНЕ; јер, с једне стране, уколико је они који су изван Ње, као и проф. Рансимен, виде више као „негирање“ у свом учењу, или да у свом учењу не иде до „краја“, тумачећи сваку истину до потребног ступања одговарајуће јасности, православни апологирају тај свој положај, како некима погрешно, као и проф. Рансиму, изгледа, тиме што указују да уколико би се даље ишло у рационализацији учења Цркве прелазило би се у системе ове или оне врсте рационализма, система, или „сума теологије“, а што опет изазива, о чему је такође веома добро проф. Рансимен обавештен, у реаговање протест, који негира ту рационализацију, те системе. до те мере да се онда „укрцавамо на брод без компаса и отискујемо на мора без ма-

па“. Као што се то веома добро и у овој студији примећује — православно верују у истинитост свог вероисповедања. Верујемо у ствари, према својој догматици, да онолико колико нам је то потребно да смо толико и примили од истине, одређених као догмате или истине вере

Ако поводом ове историје указујемо на сву важност или неопходност потребе изучавања историје Православне цркве, чинимо то због тога што тим указујемо колико се рационалност универзалности, која се почиње да негује у Екуменској Хришћанској Империји, огледа на првом месту у развоју добре наде у вредност живота, у вредност слободе, што је и пример такве наде која је данас темељ развоја најразвијенијим друштвима света. Због тога признато или не целокупно светско друштво у својим социјалним и културним комбинацијама мора да негује идеале и идеје св. цара Константина, његов Декрет о слободи, што је и једино могућ пут развоја и савремене светске историје; без будућности је све што оспорава тај пут. О томе сведочи и ова студија, њен писац то не мора ни да истиче, о томе причају сами догађаји које описује или износи пред нас.

Православни су свој пад у ропство могли да виде и као последицу људског греха и злоупотребе слободе, јер Бог који влада историјом је не укида да не би лишио човека свог највећег дара као што је слобода; али интервенише када се долази до границе кретање потпуног уништења; међутим, овај пад у ропство све више потврђује и значај сазнања или снаге универзалности, Њене истине. Једном речју, у границама могућности сазнања истине или смисла историјског збивања, и пад у ропство једног толико важног дела Цркве, када су јој били наметнути тешки услови рада у мисији усавршавања човека, данас сагледамо ту трагедију у нешто светлијим визијама, или кроз један парадокс. да је та трагедија губљења слободе Цркве у Њеној делатности и сведок, у једном парадоксу разумевања, такође и Њене делатности и сведок, у једном парадоксу разумевања, такође и Њене универзалности, њеног моралног значаја, као сведока постојања моралног основа света.